

Економічна сутність та функції податків

Основним джерелом формування фінансових ресурсів для існування держави і виконання нею своїх функцій є податки, отримувані від фізичних і юридичних осіб, суб'єктів економічного життя. Податкові надходження є основою доходну" частини державного бюджету, і водночас найбільш важливим регулятором соціально-економічних процесів на макроекономічному та мікроекономічному рівнях. Податки сплачуються періодично, тому формується постійний потік коштів до бюджету: в Україні вони акумулюються на Єдиному казначейському рахунку в Національному банку України і водночас витрачаються відповідно до регламентованих Державним казначейством України дій розпорядників бюджетних коштів.

У податковій термінології для деталізації видів і особливостей платежів до централізованих фондів застосовують такі терміни: плата, відрахування, внески, податки і збори.

Термін "плата" вживається при визначенні платежу, як правило, за використання природних ресурсів, що належать державі. Наприклад, плата знімається за промислове використання води, за заготівлю сировини тощо. Розмір плати залежить від обсягу ресурсів, що використовуються. Якщо держава втратить право власності на ці ресурси, то вона і втратить джерело доходу від цих ресурсів.

Терміни "відрахування", "внески" означають платежі у цільові фонди: загальнодержавний пенсійний фонд, фонд соціального страхування на випадок безробіття, фонд соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності тощо.

Податок - це обов'язковий регулярний платіж юридичних або фізичних осіб до бюджету держави або місцевого бюджету, визначений законодавчо.

Збори, на відміну від податків, є платежами разовими, випадковими і незначними за розміром, їх справляють для покриття конкретних потреб, прикладом є курортний збір з громадян, які прибувають на курортне лікування, ринковий збір - за користування фізичною особою місцем на ринку тощо.

При розгляді питання економічної сутності податків зупинимося більш детально на основних елементах системи оподаткування:

- **1. Суб'єкт оподаткування** - це платник податків, тобто фізична або юридична особа, котра безпосередньо перераховує суму податку до бюджету. Суб'єкт оподаткування є кінцевим платником податків і, як правило, несе юридичну відповідальність за сплату податків. Інколи він є кінцевим платником податків, проте не несе юридичної відповідальності, як це має місце у випадку непрямого оподаткування.

- **2. Об'єкт оподаткування** - фізична чи вартісна величина, за якою нараховують податок. Це різноманітні види доходів, додана вартість продукції, товари і послуги, а також різні форми накопиченого багатства чи майна, визначені законодавчими актами.

- **3. Одиниця оподаткування** - чисельна одиниця виміру об'єкта оподаткування, щодо якої встановлюють податкові ставки. Виражається в грошовій або в натуральній формах і має переважно розрахунковий характер.

- **4. База оподаткування** - базова вартісна величина конкретного об'єкта оподаткування, за якою нараховують податок.

- **5. Податкова ставка** - це розмір податку на одиницю оподаткування. Розрізняють два види ставок податків: базова і відсоткова. Базова встановлюється в натуральному вигляді на базу оподаткування. Відсоткова встановлюється як певна частина від бази оподаткування. В свою чергу вона поділяється на пропорційну, прогресивну і регресивну.

Пропорційна-сплаті підлягає певна, фіксована незалежно від розміру бази, частина бази оподаткування конкретного об'єкта оподаткування, виражена у відсотках.

Прогресивна - чим більша база оподаткування, тим більший її відсоток необхідно сплатити як податок.

Регресивна - чим більша база оподаткування, тим менший її відсоток підлягає сплаті як податок.

Класичним прикладом прогресивного оподаткування в Україні було оподаткування доходів фізичних осіб: чим більший був дохід, тим більшу його частку слід було сплачувати як податок. Це стримувало зростання розмірів заробітної плати. Проте, як виявилось, призвело до значної тінізації виплати заробітної плати. Після реформування даного виду оподаткування було введено пропорційну ставку на доходи, яка сплачується незалежно від розміру доходу.

- **1. Податковий період** - це строк (наприклад, календарний рік), після закінчення якого здійснюється формування податкової бази: визначається її обсяг та начисляється сума податку, яку слід сплатити. Поняття податковий період не слід ототожнювати з поняттям звітний період, тобто строк складання і подання податковим органам звітності.

- **2. Податкові пільги** - це часткове або повне звільнення окремих фізичних і юридичних осіб від сплати податків. Надання переваги цим платникам податків може бути пов'язане із особливою роллю, яку вони виконують для розвитку національної економіки, наприклад, вони розвивають інноваційні виробництва. В цьому разі вважається доцільним повне або часткове звільнення їх від виконання загальноприйнятих правил, обов'язків, полегшення умов діяльності. Пільги окремим категоріям платників можуть бути визначені тільки чинним законодавством.

Сутність податків як економічної категорії проявляється в функціях, які вони виконують: фіскальна, регулююча і розподільча.

В усіх державах на різних етапах їхнього розвитку податки виконували передусім фіскальну функцію, тобто забезпечували централізацію певної частини ВВП в державному бюджеті з метою фінансування державних витрат і забезпечення виконання державою своїх функцій.

На сьогодні всі держави світу особливу увагу звертають на можливості регуляторної функції податків. Сутність цієї функції полягає у впливі податків на процес формування структури національної економіки. Вилучаючи за допомогою податків певну частину доходів економічних суб'єктів, яка законодавчо регулюється, можна стимулювати діяльність однієї частини з них або стримувати діяльність інших, а отже регулювати соціально-економічні процеси в країні. Вплив на господарську діяльність здійснюється також через маневрування податковими ставками. Змінюючи механізм оподаткування, держава може досягти змін в економічній діяльності підприємств у бажаному напрямі, забезпечити прискорення чи гальмування розвитку в окремих галузях.

Розподільча функція податків реалізується державою для забезпечення певного рівня соціальної справедливості. Ринок реагує лише на "грошові" голоси. І може статись так, що для кота багаті людини знайдеться молоко, а для пенсіонера - ні. Тому держава забезпечує через функціонування бюджету, доходну частину якого формують переважно податки, умови для соціального вирівнювання, забезпечує умови виробництва (у тому числі внаслідок наданих податкових преференцій) соціально важливих товарів і послуг, зокрема виробництво "неподільних благ" у вигляді будівництва мостів, доріг, утримання армії, фінансування закладів освіти, науки, медицини тощо.